

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

М. І. Гагарін

**ВИХОВНА СИСТЕМА
ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОЄКТУВАННЯ**

Монографія

за загальною редакцією О. М. Коберника

Умань
Видавець «Сочінський М. М.»
2020

УДК 37.091.4 (02)

Г12

*Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 4 від 24. 09. 2020 р.)*

Рецензенти:

Андрущук І. П., доктор педагогічних наук, доцент (Хмельницький національний університет);

Пащенко Д. І., доктор педагогічних наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);

Столяренко О. В., доктор педагогічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського).

Гагарін М. І.

Г12 Виховна система закладу загальної середньої освіти: теорія і практика проєктування: монографія / М. І. Гагарін; за заг. ред. О. М. Коберника; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2020. – 314 с.

ISBN 978-966-304-388-3

У монографії на основі аналізу сучасної виховної ситуації проаналізовано теоретико-методичні підходи до визначення сутності виховання, виховної системи та її структури; обґрунтовано авторську модель виховної системи, зміст, етапи та технологію проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти; схарактеризовано чинники, що впливають на процес проєктування, висвітлено загальні питання діагностування ефективності виховних систем.

Монографія розрахована на фахівців у галузі педагогіки, викладачів закладів вищої освіти, педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, студентів педагогічних спеціальностей.

УДК 37.091.4 (02)

ISBN 978-966-304-388-3

© М. І. Гагарін, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИХОВНИХ СИСТЕМ.....	8
1.1. Сутнісний аналіз феномену «система» та «системний підхід».....	8
1.2. Дослідження змістових характеристик поняття «виховання».....	21
1.3. Сутність та структура виховної системи	39
1.4. Особливості розвитку виховної системи закладу загальної середньої освіти.....	55
1.5. Управління та самоуправління виховною системою закладу освіти.....	77
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ.....	87
2.1. Генезис вітчизняних та зарубіжних виховних систем...87	
2.2. Дослідження життєвого простору виховної системи..128	
2.3. Особливості розвитку особистості в умовах виховної системи.....	148
РОЗДІЛ 3. ПРОЄКТУВАННЯ ВИХОВНИХ СИСТЕМ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	162
3.1. Аналіз виховної ситуації в закладах освіти та підґрунтя проєктування виховних систем.....	162
3.2. Сучасні підходи до моделювання та проєктування виховної системи.....	190
3.3. Загальна характеристика етапів проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти.....	227
РОЗДІЛ 4 ДІАГНОСТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ.....	241
4.1. Вивчення досвіду створення та розвитку виховних систем закладів загальної середньої освіти.....	241
4.2. Теоретичне підґрунтя психолого-педагогічного діагностування виховної системи.....	252
4.3. Визначення стану функціонування виховної системи закладу загальної середньої освіти.....	274
ВИСНОВКИ.....	284
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	288

ВСТУП

Процеси оновлення, що охопили усі сфери життєдіяльності українського суспільства, вимагають суттєвих змін і в освітній галузі. Інтеграція у європейський та світовий освітній простір, перехід на нові освітні моделі, запровадження інноваційних технологій навчання та виховання стають важливими завданнями модернізації вітчизняної освіти. На сучасному етапі розвитку суспільства, школа XXI століття стоїть перед необхідністю формування нової стратегії виховання, розуміння людиною свого місця в суспільстві, житті. Нові підходи до організації виховного процесу в умовах сучасного закладу освіти потребують переосмислення виховної концепції, оновлення змісту, технологій становлення особистості учня, створення продуктивної виховної системи, спрямованої на плекання компетентної, конкурентоздатної особистості, яка вміє творчо розв'язувати проблеми, прагне змінити на краще своє життя і життя всієї країни.

Актуальність дослідження проблеми проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти визначається низкою законодавчих і нормативних документів, а саме: Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепція нової української школи, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Стратегія національно-патріотичного виховання, Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей та ін.

Так, у програмі «Нова українська школа у поступі до цінностей» наголошується на необхідності комплексного підходу до розв'язання сучасних виховних проблем та розвитку соціально-педагогічної парадигми виховання.

У Концепції розвитку загальної середньої освіти зокрема зазначається, що одним з основних шляхів реформування процесу виховання є створення в кожному закладі загальної середньої освіти власної виховної системи.

Аналіз сучасної складної і повної суперечностей виховної ситуації свідчить, що виховний процес у школі становить собою здебільшого набір стандартних заходів, за якого вихованець стає об'єктом дисциплінарних впливів, носить інформаційно-просвітницький характер, орієнтується переважно на методи

заохочення і покарання. Їх домінування у виховній практиці призвело до культивування пристосовницької моралі та моралі вигоди.

Здійснення всебічного розвитку учня упродовж усіх років його навчання в закладі загальної середньої освіти вирішується скоріше інтуїтивно, оскільки цілеспрямованої стратегії його формування педагоги не мають. Такий стан справ не забезпечує повною мірою можливості для всебічного розвитку школяра, процес особистісного становлення індивіда, його фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток залишається стихійним і нерегульованим, виховна діяльність здійснюється узагальнено, без врахування тих змін, що відбулися в розвитку сучасного школяра під впливом соціально-політичних, економічних, екологічних та інших чинників.

До причин, що визначають актуальність даного дослідження, варто також віднести загальну соціальну ситуацію, що негативно впливає на виховання учнів, появу якісно нових вимог з боку суспільства до особистості, розмитість і девальвацію системи традиційних цінностей. Це, у свою чергу, актуалізує значення проектування сучасних виховних систем, де виховання визначається як педагогічне управління процесом формування і розвитку особистості шляхом створення сприятливих умов; дане визначення, найбільш повно інтерпретує виховну систему у психолого-педагогічному і соціально-педагогічному аспектах.

Спроектоване, особистісно зорієнтоване виховання спрямоване на випереджаюче, фундаментальне розв'язання основних суперечностей, що виникають у становленні школи майбутнього – школи, яка б плекала творчу особистість, забезпечила умови для повноцінного фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, формувала людину, здатну будувати демократичну Україну, жити у відкритому суспільстві, реалізувати себе багатовимірно; школи гуманізму, в якій учень є суб'єктом життя, центром освітнього процесу з його складним світом думок, почуттів, життєвих цінностей.

Проектування виховних систем закладів загальної середньої освіти дає можливість забезпечити впровадження педагогічних інновацій, модернізувати процес виховання, перевести його у

якісно новий стан, оптимізувати організацію та управління, забезпечити перехід від навчально-дисциплінарної моделі організації освітнього процесу до моделі особистісно-розвивальної, за якої закони фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку вихованця, процеси та зміни, що відбуваються у його внутрішньому світі, стають головними орієнтирами у педагогічній діяльності, а створення сприятливих соціально-психологічних умов для морально-духовного становлення дітей та учнівської молоді є найважливішою складовою розвитку суспільства і держави.

Проектування виховної системи зводить до мінімуму педагогічні експромти, перетворює його з маловпорядкованої сукупності виховних заходів, дій педагогів у цілісну спроектовану педагогічну взаємодію, робить його цілеспрямованим і гармонійним. На важливість забезпечення проектування у свій час вказували А. Макаренко, В. Сухомлинський, які вбачали в ньому можливість визначення перспектив розвитку дитини або групи учнів, створення передумов для їх участі в різних видах діяльності.

Проблематика використання проектних технологій у педагогічному процесі висвітлюється зарубіжними авторами (Д. Джонс, Д. Дьюї, У. Килпатрик, М. Кнолль, М. Легутке, Х. Томас, Д. Снедден, В. Штейнберг, Д. Фрід та ін.) та у роботах вітчизняних (О. Безпалько, Л. Довгополова, В. Докучаєва, О. Киричук, О. Коберник, А. Лігоцький, І. Підласий, С. Прищепа, М. Ткачук та ін.) науковців.

У низці публікацій визначені шляхи і засоби професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема, до проектування виховної діяльності; питання змісту, відбору, методики виконання проєктів (А. Алексюк, Л. Байбородова, О. Безпалько, В. Безрукова, В. Докучаєва, О. Дубасенюк, В. Киричук, В. Ковальчук, І. Коновальчук, О. Лучанінова, В. Ортинського, О. Отич, Т. Ткач, Є. Полат, В. Симоненко, В. Титова та ін.).

Проблема особистісно орієнтованого виховання знайшла відображення у працях О. Безкоровайної, І. Бежа, І. Білецької, О. Коберника, В. Кременя, Х. Лийметса, І. Осадченко, Г. Пустовіта, О. Столяренко, О. Сухомлинської, В. Оржеховської та ін. Наукові засади становлення та розвитку виховних систем

обґрунтовано у працях Є. Бондаревської, О. Бартків, О. Гречаник, І. Єрмакова, В. Кабуша, В. Караковського, В. Кириченко, Г. Ковганич, Х. Лийметса, І. Мартинюка, Л. Новикової, І. Погорілої, Н. Селіванової, В. Созонова, Г. Сороки, Є. Степанова, М. Чернової та ін.

Для обґрунтування теоретичних основ проєктування виховних систем важливе значення мають дослідження психологів (Г. Балл, М. Боришевський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Моляко, С. Рубінштейн), в яких розглядаються проблеми розвитку і виховання особистості; педагогів (С. Гончаренко, В. Маслов, О. Мороз, Н. Ничкало, В. Пікельна, М. Стельмахович, В. Ягоднікова та ін.), в роботах яких розкриті теоретико-методичні основи організації та управління виховним процесом у школі. На застосуванні системного підходу до процесу виховання особистості наголошують Ю. Бабанський, В. Кремінь, О. Савченко, Т. Сущенко та ін. Методологічний аспект такого виховного процесу розкрито у дослідженнях К. Бондаревської, О. Коберника, О. Сухомлинської та ін.

Спонукальними силами, що були визначені у результаті теоретичного та практичного вивчення процесу проєктування виховних систем, стали наявні протиріччя між:

- потребою суспільства у всебічному фізичному, інтелектуальному, соціальному і духовному розвитку зростаючої особистості та традиційним підходом до організації виховної роботи в закладах освіти;

- значним потенціалом проєктування виховних систем закладів загальної середньої освіти та недостатнім розробленням теоретико-методичних засад його здійснення;

- потребою сучасного закладу освіти у науково-методичному забезпеченні проєктування виховних систем та відсутністю його узагальнення в педагогічній науці;

- об'єктивною необхідністю проєктування виховних систем закладів середньої освіти та відсутністю науково-обґрунтованої технології його здійснення.

На розв'язання суперечностей, окреслених проблем, що мають важливе значення для педагогічної теорії і практики спрямоване монографічне дослідження.